

Đenana Ganić

Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti

Apstrakt: Od početka devedesetih godina prošlog stoljeća nisu se realizirali projekti koji se odnose na popis, evidenciju i zaštitu stećaka na području općine, odnosno grada Visoko. Projektom “Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti” u organizaciji Zavičajnog muzeja – Visoko, koji je realiziran u dvije faze (I – 2015/2016, II – 2018), ubicirano je i rekognoscirano 13 nekropola sa 243 stećka. U ovom se radu iznose podaci o sadašnjem stanju na obrađenim nekropolama te se vrši poređenje sa ranije poznatim podacima koji su navedeni u dosadašnjoj literaturi. Potpunom realizacijom projekta dobit ćemo kompletan uvid u brojnost i stanje očuvanosti stećaka na području grada Visokog, a dosad provedene faze navedenog projekta ukazuju na to da se savremeno stanje bitno razlikuje u odnosu raniji period. Kompletirana dokumentacija sa podacima o nekropolama stećaka predstavljat će dobar izvor za buduća istraživanja stećaka, kao i dobru podlogu za nove projekte koji će podrazumijevati njihovu zaštitu i obilježavanje.

Ključne riječi: stećci, srednjovjekovlje, Visoko, nekropole, ubikacija, evidentiranje, zaštita

Poznato je da je srednjovjekovna Bosna nastala i počela se razvijati u gornjem toku rijeke Bosne, odnosno u širem području današnjeg grada Visokog te je ovo područje postalo geografski, politički, ekonomski i vjerski centar srednjovjekovne bosanske države.¹ Iako se srednjovjekovna Bosna teritorijalno širila, centralna Bosna, odnosno prostor *Kraljeve zemlje* obiluje ostacima srednjovjekovnog materijalnog i nematerijalnog naslijeđa koje u velikoj mjeri uslijed različitih utjecaja nestaje. Stećci kao specifičnost srednjovjekovnog kulturnohistorijskog

¹ Anđelić 1984: 103–107.

naslijeđa daju sigurne, pouzdane i značajne izvore za rekonstrukciju srednjovjekovne bosanske historije budući da se radi o izvornoj spomeničkoj baštini.

Različiti tipovi i broj stećaka, posebnost i bogatstvo umjetničkih ornamenata, epigrafika, simboli i kontekst njihovog nastanka proizveli su shvatanje o stećcima kao jedinstvenoj, ali i zagonetnoj pojavi u srednjovjekovnoj bosanskoj historijskoj, umjetničkoj i arheološkoj baštini, a posebno u sepulkralnoj arhitekturi.² Granice širenja srednjovjekovne Bosne potvrđuje i današnja rasprostranjenost stećaka, koji su evidentirani u jugoistočnoj Hrvatskoj, jugozapadnoj Srbiji te sjeverozapadnoj Crnoj Gori. Odlukom UNESCO-a³ na Listu svjetske baštine upisano je 28 nekropola – dvadeset iz BiH, tri iz Srbije, tri iz Crne Gore i dvije iz Hrvatske.⁴

Osnovne grupe stećaka su položeni i uspravni kameni monoliti. Kod uspravnih kamenih monolita raspoznaju se sljedeće varijante: stup (obelisk) i krstača. U Bosni najveći broj stećaka pripada vrsti položenih monolita, koji se pojavljuju u tri forme: ploča, sanduk i sljemenjak, ali se pojavljuju i amorfnih oblici.⁵ Većinu navedenih formi stećaka nalazimo i na širem području Visokog, ali do danas nemamo njihov konačni popis, kao ni trenutno stanje očuvanosti.

Iako su o stećcima Visokog i okoline pisali brojni autori koji su se bavili ovom problematikom – od arheologa do historičara umjetnosti – najveći doprinos u evidentiranju i opisu stećaka Visokog dao je Šefik Bešlić. U njegovoj studiji *Stećci centralne Bosne*, objavljenoj 1967. god., sa šireg područja Visokog opisano je 18 nekropola i 2 lokaliteta na kojim se nalazi po jedan stećak,⁶ dok je u studiji o stećcima

² Lovrenović 2009: 128–129.

³ Nakon upisa 20 nekropola sa područja BiH na Listu svjetske baštine UNESCO-a štiti se fenomen stećka (nekropola) kao jedinstvene pojave u srednjovjekovnom periodu bez obzira na to da li se stećci nalaze na Listi svjetske baštine UNESCO-a, da li imaju status nacionalnog spomenika, da li se nalaze na Privremenoj listi ili je za njih podnesena peticija za proglašenje nacionalnim spomenikom BiH. Međutim, u praksi možemo reći da je stanje sasvim drugačije te da su stećci veoma ugroženi utjecajem atmosferilija i neprimjerenim djelovanjem čovjeka, što zahtijeva hitno djelovanje i njihovu adekvatnu zaštitu.

⁴ Vidi: <https://whc.unesco.org/en/list/1504> (21. 8. 2020).

⁵ Bešlić 1982: 79–80.

⁶ Bešlić 1967: 35–37.

Kataloško-topografski pregled stećaka iz 1971. god. opisano 19 nekropola i navedena su 4 usamljena stećka na tri lokaliteta.⁷

Pavao Anđelić je u monografiji *Visoko i okolina kroz historiju I* iz 1984. god. naveo 45 nekropola i 8 stećaka samaca,⁸ dok su u *Arheološkom leksikonu BiH* iz 1988. god. navedene 24 nekropole i jedan usamljeni stećak.⁹ Međutim, od početka devedesetih godina prošlog stoljeća, zbog ratnih dejstava, postratnog perioda i nedostatka sistemskog rješenja u zaštiti kulturnohistorijskog naslijeđa, nisu se radili projekti koji se baziraju na istraživanju, evidenciji i zaštiti stećaka u Bosni i Hercegovini.

Zavičajni muzej u Visokom u toku 2015. god. zasnovao je Projekt "Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti" koji je podijeljen u pet faza. U periodu od 2015. do 2019. god. realizirane su dvije faze Projekta u okviru kojih su obrađene sljedeće nekropole: Tušnjići – Kljen, Zagorice, Grajani – lokalitet stari grad Bedem, Gorani, Radovlje/Slatina – lokalitet Slatina/Podojnica, Buzići – lokalitet Brečak, Dobrinje – lokalitet Dobrinac, Gračanica/Malo Čajno – lokalitet Zgonovi, Visoko – lokalitet Klisa, Šošnje, Ginje – lokalitet Gorašnica/Glavica, Dvor – lokalitet Gorašnica, Gorani/Podgorani – lokalitet Polje. Kriterij kod odabira nekropola je bio broj stećaka te su u ove dvije faze odabrane nekropole sa većim brojem stećaka prema popisu u ranijim izvorima. Kada je riječ o klasifikaciji oblika stećaka, korištena je klasifikacija prema Š. Bešlagiću.¹⁰ Broj nekropola i broj stećaka koji trenutno egzistiraju na području grada Visokog te njihovo stanje očuvanosti utvrdit će se nakon konačne realizacije Projekta.

Tokom 2015. i 2016. god. stručni tim Zavičajnog muzeja – Visoko¹¹ je u okviru realizacije I faze projekta "Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti" obradio 8 nekropola, utvrdio broj, vrstu, oblik i orijentaciju stećaka te je izvršio procjenu stanja očuvanosti. Stručni

⁷ Bešlagić 1971: 167–169.

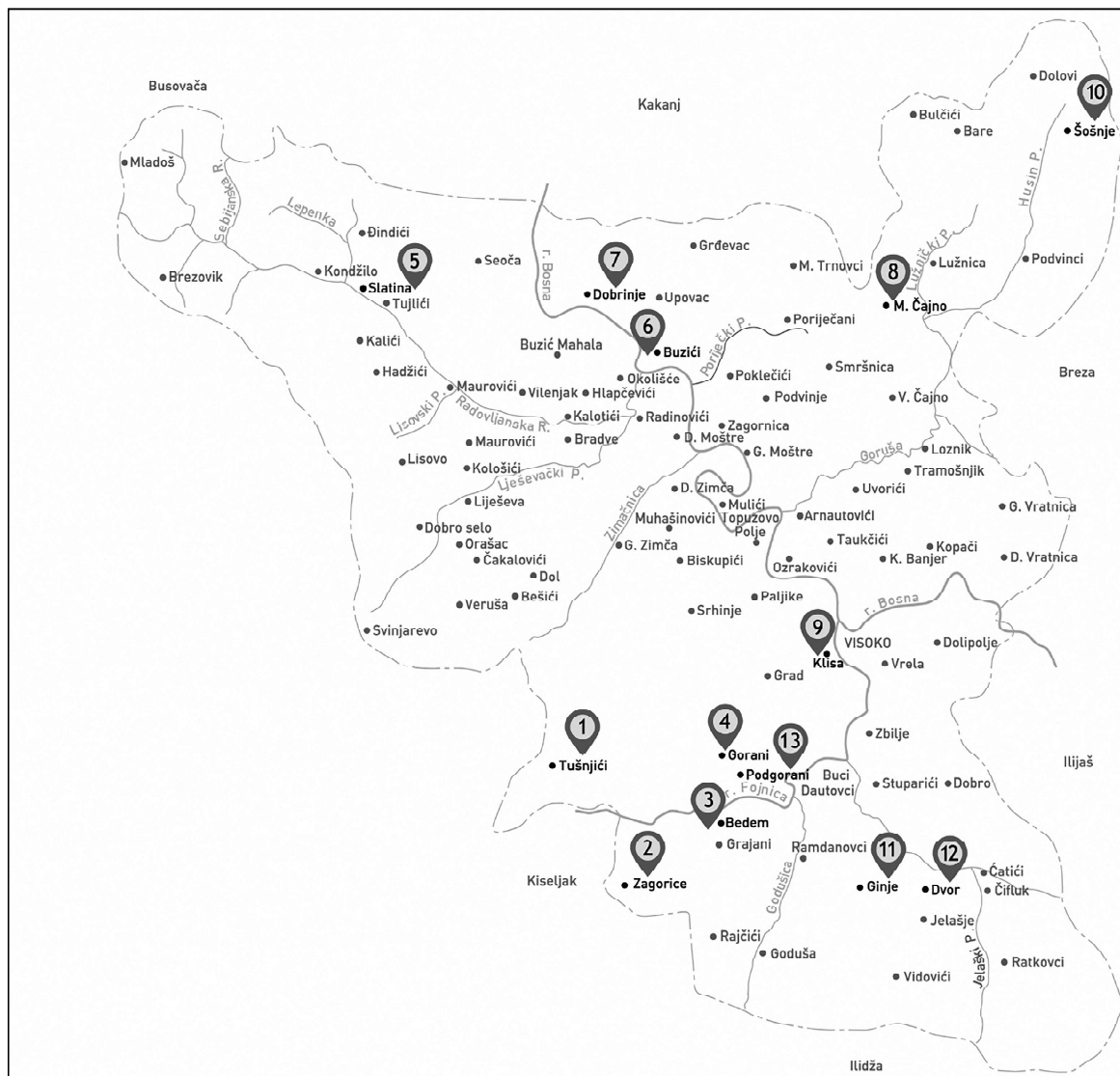
⁸ Anđelić 1984: 189–192.

⁹ Grupa autora 1988: 12–28.

¹⁰ Bešlagić 1982: 75–117.

¹¹ Sastav stručnog tima: Habiba Efendira-Čehić, Đenana Ganić, Mubera Pulo, Adisa Lepić, Samra Terzić, Lejla Bečar, Aiša Agić-Barut, Nermin Keso, Jasmina Ferhatović, Muhamed Bešlagić.

tim Zavičajnog muzeja – Visoko¹² tokom 2018. god. u okviru realizacije II faze projekta obradio je pet nekropola i izvršio analizu kao i u I fazi.

Sl. 1. Karta grada Visokog s obilježenim obrađenim nekropolama u I i II fazi Projekta: 1. Tušnjići – Kljen, 2. Zagorice, 3. Grajani – lokalitet stari grad Bedem, 4. Gorani, 5. Radovlje/Slatina – lokalitet Podojnica, 6. Buzići – lokalitet Brečak, 7. Dobrinje – lokalitet Dobrinac, 8. Gračanica/Goruša (Malo Čajno) – lokalitet Zgonovi, 9. Visoko – lokalitet Klisa, 10. Šošnje, 11. Ginje – lokalitet Gorašnica/Glavica, 12. Dvor – lokalitet Gorašnica, 13. Gorani/Podgorani – lokalitet Polje

¹² Sastav stručnog tima: Tarik Silajdžić, Samra Terzić, Đenana Ganić, Elvedin Šabanović i Nermin Keso.

1. Tušnjići

Selo Tušnjići nalazi se 12 km jugozapadno od Visokog u pravcu Visoko – Kiseljak. U zaseoku Kljen ili Klen, udaljenom od lokalnog puta cca 200 m, u šumarku na blagom uzvišenju, na lokalitetu Krečana, nalazi se veća nekropola stećaka. Do nekropole se dolazi preko parcela različitih vlasnika.

Nekropolu u selu Tušnjići evidentirao je Š. Bešlagić i naveo je da se u šumici vlasnika Hamde Junuzovića nalazi nekropola sa 69 stećaka, od čega 6 sljemenjaka i 63 sanduka.¹³

Detaljnim pregledom stanja na terenu stručni tim je evidentirao 66 stećaka (veći broj sanduka, nekoliko ploča i sljemenjaka, od kojih je jedan sa duplim postoljem), što je manje u odnosu na popis Š. Bešlagića iz 1967. god., te je konstatirano da se pored oblika sanduka i sljemenjaka, kako je ranije navedeno, pojavljuju stećci u obliku ploče.

Stećci na navedenoj nekropoli relativno su dobro očuvani, prekriveni su mahovinom i mjestimično su obrasli bršljenom. Orijentacija Z-I. Stećci su dobro vidljivi i nisu utonuli u zemlju, ali su ugroženi zbog blizine deponije organskog otpada i krečane.¹⁴

Sl. 2. Tušnjići, lokalitet Kljen/Klen
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

¹³ Bešlagić 1967: 36.

¹⁴ Izvještaj o realiziranom projektu "I faza – Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti", 2015/2016: 26–30. U nastavku teksta – *Izvještaj I.*

2. Zagorice

Na putu Visoko – Kiseljak, na oko 7 km od Visokog, nalazi se selo Zagorice. Kod M. Filipovića u Visočkoj nahiji,¹⁵ u selu Zagorice, na lokalitetu Medinovac kod starog muslimanskog groblja, spominju se dva stećka. S druge strane, S. Perić evidentira 4 stećka u Zagoricama.¹⁶

Stručni tim izvršio je terenski pregled u selu Zagorice tokom 2016. godine. Tom prilikom konstatirano je da se u okviru pravoslavnog groblja nalaze 2 stećka, što je potvrdilo navode M. Filipovića. Stećci su u obliku sljemenjaka sa postoljem. Izrađeni su od konglomerata i nemaju ukrase ni natpise. Orijeantirani su Z-I. Na stećcima su vidljiva manja oštećenja.¹⁷ Tvrdnje S. Perića nije bilo moguće potvrditi.

Sl. 3. Selo Zagorice, sljemenjak, dim. stećka bez postamenta 1,40 x 0,67 x 0,70 m,
dim. postamenta 1,79 x 0,90 x 0,25 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

¹⁵ Filipović 1928: 430.

¹⁶ Perić 1988: 28.

¹⁷ *Izveštaj* I: 4–5.

3. Grajani

Na putu Visoko – Kiseljak, u goduškome selu Grajani nalaze se ostaci starog grada Bedem. Stećke na ovoj lokaciji jedino spominje Nataša Šahinović 1983. god., koja je tada bila kustos Muzeja u Visokom. U njenom izvještaju se navodi da ispod kose Bedem / lokalitet Kuline, po vrh padine sa grobljem, nalazi jedan kameni blok od konglomerata u obliku sanduka, postavljen na ploču od pješčara.¹⁸

Izlaskom na teren tokom 2016. god. evidentiran je jedan stećak. Utonuo je u zemlju, pa se sa sigurnošću ne može reći kojeg je oblika (sanduk?). Kamen od kojeg je izrađen je konglomerat loše obrade, bez ukrasa, a orijentiran je SZ-JI.¹⁹

Sl. 4. Grajani, lokalitet stari grad Bedem, sanduk (?), dim. 1,00 x 0,50 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

¹⁸ Šahinović 1983: 2-3.

¹⁹ Izvještaj I: 6.

4. Gorani

Gorani je selo udaljeno 6 km jugozapadno od Visokog. Stećci se ovdje nalaze na kosi iznad sela, uz savremeno pravoslavno groblje, odnosno na lokalitetima Vrtača i Groblje. Prvi ih je evidentirao M. Filipović. Prema njegovim navodima, iznad sela Gorani se nalazi velika srednjovjekovna nekropola.²⁰ Š. Bešlagić na ovoj lokaciji evidentira 82 stećka raspoređena u četiri skupine.²¹

Stručni tim izvršio je terenski pregled tokom 2016. god. i evidentirao 73 spomenika (najveći broj je sanduka, ima ploča i dva sanduka sa postoljem), što je manji broj stećaka u odnosu na evidenciju Š. Bešlagića. Ipak, prema ukupnom broju možemo da kažemo da je riječ o većoj nekropoli kao i u selu Tušnjići, te ove dvije nekropole pripadaju onom malom broju nekropola u Bosni i Hercegovini koje imaju preko 50 stećaka.²² Stećci su od konglomerata, slabo obrađeni, bez ukrasa, oštećeni i utonuli u zemlju. Orijentacija većeg broja stećak je Z-I, dok su ostali stećci orijentacije S-J,²³ te je konstatirano odstupanje u odnosu na raniju evidenciju.

Sl. 5. Gorani, ploča, dim. 1,88 x 1,40 x 0,10 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

²⁰ Filipović 1928: 434.

²¹ Bešlagić 1967: 36.

²² Bešlagić 1982: 70.

²³ *Izveštaj I*: 7–8.

5. Radovlje/Slatina

Radovlje/Slatina je selo koje se nalazi 10,3 km sjeverozapadno od Visokog. Na lokalitetu Podojnica nalazi se nekropola sa stećcima.

Prema literaturi, u Radovlju je do sada evidentirano postojanje 2 nekropole sa stećcima. Kod M. Filipovića je navedeno da se pored puta za Kaliće, na njivi Podojnici, nalazi veći broj stećaka raspoređenih na dužini od 100 m, ali i nekoliko stećaka u Jagneidima kod Slatine koji predstavljaju isto groblje.²⁴ Š. Bešlagić je u Maurovićima evidentirao 13 stećaka, na raskršću puteva za Slatinu i Kondžilo u Radovlju.²⁵ Stručni tim je tokom 2016. god. izvršio terenski pregled i konstatirao da je riječ o izuzetno vrijednom lokalitetu te je evidentirano 17 stećaka i to: 7 ploča, 8 sanduka (4 sa postoljem, 4 bez postolja) i 2 sljemenjaka (1 sa postoljem, 1 bez postolja). Stećci se danas nalaze u međi privatnih parcela. Prema kazivanjima mještana, na ovom lokalitetu bilo je još stećaka, ali su uništeni ili sekundarno upotrijebljeni prilikom gradnje lokalnog seoskog puta. Proširenjem i asfaltiranjem ceste ugroženi su postojeći stećci. Orijentirani su Z-I.²⁶

Tokom 2017. god. Zavičajni muzej u Visokom je realizirao projekt "Sanacija nekropole stećaka u MZ Radovlje" koji je zapravo rezultat obilaska terena iz 2016. godine. Prvo se pristupilo čišćenju područja oko stećaka, a zatim se izvršilo dokumentiranje, napravljena je fotodokumentacija i geodetsko snimanje nekropole. Tom prilikom konstatirano je da nekropola Slatina broji 20 stećaka, a ne 17, kako je konstatirano tokom 2016. god., od koji se posebno ističu dva fino klesana sljemenjaka. Nakon arheoloških radova pristupilo se zaštiti nekropole, odnosno ispod 13 ugroženih stećaka izrađen je zid od pločastog kamena u cementnom malteru, s tim da malter ne izlazi na površinsku fugu i izgleda kao kameni zid zidan "u suho", te se spriječilo njihovo obrušavanje na lokalni put. Urađeni su i mali otvori u zidu radi slobodnog oticanja vode.²⁷

²⁴ Filipović 1928: 494.

²⁵ Bešlagić 1967: 36.

²⁶ *Izveštaj* I: 9–12.

²⁷ Izveštaj o realizaciji projekta "Sanacija nekropole stećaka u MZ Radovlje" (2017).

Sl. 6. Radovlje, Slatina, lokalitet Podojnica, sljemenjak, dim. 1,62 x 0,67 x 0,39 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

6. Buzići

Na desnoj strani rijeke Bosne, u pravcu Visoko – Kakanj, na oko 10 km sjeverno od grada Visokog, nalazi se selo Buzići. U selu Buzići, na lokalitetu Brečak evidentirana je nekropola stećaka. M. Filipović spominje da se 1928. god. na lokalitetu Brečak nalazilo oko 30 stećaka u obliku sanduka i sljemenjaka,²⁸ dok je Š. Bešlagić u selu Buzići evidentirao ukupno 27 stećaka, od toga 3 sljemenjaka i 24 sanduka.²⁹

Tokom 2016. god. stručni tim izvršio je terenski pregled lokaliteta Brečak i utvrdio postojanje 3 stećka, što je puno manji broj u odnosu na navode M. Filipovića i Š. Bešlagića. Evidentiran je 1 sljemenjak sa postoljem, 1 sljemenjak bez postolja i 1 sanduk sa postoljem. Stećci su raspoređeni na tri različite privatne parcele. Dobro su obrađeni i

²⁸ Filipović 1928: 536.

²⁹ Bešlagić 1967: 37.

očuvani, bez ukrasa i natpisa. Orijentirani su SZ-JI,³⁰ a ne Z-I, što je ranije evidentirano.³¹ Razlog tome je pomjeranje stećaka sa njihovog prvobitnog položaja.

Sl. 7. Buzići, lokalitet Brečak, sanduk sa postoljem, dim. 1,61 x 0,90 x 0,70
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

7. Dobrinje

Selo Dobrinje udaljeno je oko 11,5 km sjeverno od grada Visokog. Na lokalitetu Dobrinjac nalazi se nekropola stećaka na kojoj je Š. Bešlagić evidentirao 8 stećaka i to: 4 sljemenjaka i 4 sanduka,³² što navodi i P. Anđelić.³³ Navedeni podaci potvrđeni su i u Prostornom planu općine Visoko od 1986. do 2000, odnosno 2015. godine.³⁴

Stručni tim Muzeja izvršio je terenski pregled lokaliteta tokom 2016. god. i evidentirao je 4 stećka i to: 2 sljemenjaka sa postoljem, 1 sanduk i 1 ploča. Jedan od njih je bogato ukrašen i važi za najreprezentativniji i najljepši stećak na području grada Visokog.

³⁰ *Izveštaj I*: 12–17.

³¹ Bešlagić 1967: 37.

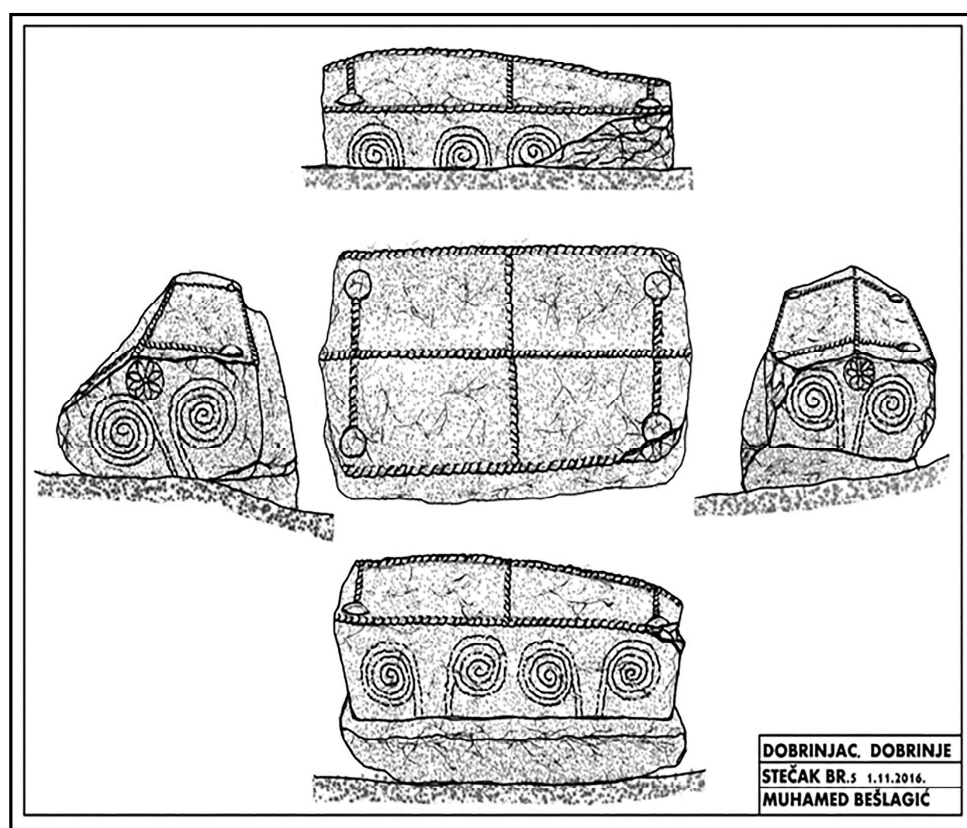
³² Bešlagić 1967: 37; Bešlagić 1971: 167.

³³ Anđelić 1984: 190.

³⁴ Grupa autora 1986: 39.

Sl. 8. Dobrinje, lokalitet Dobrinjac, ukrašeni sljemenjak sa postoljem, dim. 1,64 x 0,84 x 0,56m (Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

Sl. 9. Dobrinje, lokalitet Dobrinjac, crtež sljemenjaka sa postoljem (Autor: Muhamed Bešliagić)

Stećak je ukrašen na sve četiri vertikalne strane te sljemenu. Tri spomenika na nekropoli su napravljeni od konglomerata, a za četvrti, ukrašeni to se ne može sa sigurnošću reći. Spomenici su dobre obrade, ali su oštećeni i ugroženi. Posebno je ugrožen stećak koji se nalazi pored puta. Orijehtacija je Z-I.³⁵

8. Gračanica/Goruša (Malo Čajno)

Goruša (Malo Čajno) u Gračanici je udaljena od Visokog 9,5 km u pravcu sjeveroistoka. U Goruši, na lokalitetu Zgonovi 1946. god. otkrivena je nadgrobna ploča kaznaca Nespine koja predstavlja jedan od najzanimljivijih i najreprezentativnijih lapidarnih spomenika srednjovjekovna Bosne.³⁶ Na ovom lokalitetu formirano je savremeno pravoslavno groblje u okviru kojeg se nalazi i nekropola stećaka. Š. Bešlagić je ovdje evidentirao 11 spomenika u obliku saduka.³⁷ Isti broj stećaka navodi i P. Anđelić.³⁸

Sl. 10. Gračanica/Goruša (Malo Čajno), lokalitet Zgonovi, sanduk, dim. 1,81 x 1 x 0,60 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

³⁵ *Izveštaj I*: 17–21.

³⁶ Anđelić 1984: 271–274.

³⁷ Bešlagić 1967: 37; Bešlagić 1971: 168.

³⁸ Anđelić 1984: 190–191; Anđelić 1988: 28.

Stručni tim izvršio je terenski pregled lokaliteta Zgonovi 2016. godine. Tom prilikom evidentirano je znatno drugačije stanje u odnosu na ranije navode iz izvora. Evidentirana su ukupno 4 stećka i to: 2 u obliku ploče i 2 u obliku sanduka. Orijehtirani su I-Z. Slabije su obrade, oštećeni su i nemaju ukrasa ni natpisa, a jedan je sekundarno upotrijebljen kao pravoslavni nadgrobni spomenik.³⁹

9. Visoko

U okviru gradskog područja Visokog, uz put Visoko – Kiseljak, na istočnoj padini Visočice na kojoj se nalazi srednjovjekovni Grad Visoki, na lokalitetu Klisa formirana je nekropola stećaka. Š. Bešlagić je na lokalitetu Klisa, na putu za Stari grad Visoki, u bašti Samardžića evidentirao nekropolu sa 7 stećaka u obliku sanduka.⁴⁰ Takođe je evidentirao da su stećci građeni od relativno slabijeg krečnjaka, većih su dimenzija, veoma oštećeni, nepristupačni i pomjereni. Većina ovih podataka navedeni su i u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*.⁴¹

Nakon terenskog pregleda tokom 2018. god. evidentirano je 11 stećaka, što je veći broj od ranije evidentiranih stećaka u stručnoj literaturi. Uočene su i dvije formacije koje podsjećaju na stećke, ali budući da se radi o privatnim parcelama, nismo dobili saglasnost vlasnika da skinemo zemlju sa spomenutih formacija i damo tačan podatak da li je riječ o stećcima ili ne. Evidentirano je 6 sanduka i 5 stećaka kod kojih ne možemo odrediti oblik. Stećci su izrađeni od konglomerata, većih su dimenzija, slabije obrade i velikih oštećenja. Veći nagib tla i erozija su utjecali na položaj stećaka, odnosno konstatirano je da su svi stećci pomjereni u odnosu na prvobitni položaj, što je dovelo do odstupanja u orijentaciji. Tri stećka su orijentacije S-J, četiri SZ-JI, jedan SI-JZ i jedan Z-I. Zbog nepristupačnosti terena za četiri stećka nismo mogli odrediti orijentaciju.⁴²

³⁹ *Izveštaj I*: 21–25.

⁴⁰ Bešlagić 1967: 35; Bešlagić 1971: 168.

⁴¹ Miletić 1988: 22.

⁴² *Izveštaj o realiziranom projektu "II faza – Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti"*, 2018: 3–13. U nastavku teksta – *Izveštaj II*.

Sl. 11. Visoko, lokalitet Klisa, sanduk, dim. 1,87 x 0,90 x 0,80 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja –Visoko)

10. Šošnje

Selo Šošnje je udaljeno oko 20 km od Visokog u pravcu sjeveroistoka. Na lokalitetu Čimen nalazi se nekropola stećaka. M. Filipović jedini navodi da se u selu Šošnje nalazi veće srednjovjekovno groblje.⁴³

Tokom 2018. god., na tri privatne parcele evidentirano je 18 stećaka i to: 5 sljemenjaka, 6 sljemenjaka sa postoljem, 3 sanduka, 3 sanduka sa postoljem i 3 stećka kojim se nije mogao odrediti oblik zbog većih oštećenja, te se ovi podaci smatraju novim. Stećci su slabije obrade, bez ukrasa, izrađeni od konglomerata i miljevine, utonuli su zemlju i na većini stećaka vidljiva su oštećenja. Orijehtacija 12 stećaka je SZ-JI, 2 stećka I-Z, 2 stećka S-J, jedan SI-JZ i jednom stećku nije bilo moguće odrediti orijentaciju zbog nepristupačnosti terena.⁴⁴

⁴³ Filipović 1928: 553.

⁴⁴ *Izveštaj* II: 14–34.

Sl. 12. Šošnje, lokalitet Čimen, sljemenjak, dim. 1,39 x 0,90 x 0,80 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

11. Ginje

Ginje je selo koje je udaljeno 5 km jugoistočno od grada Visokog. Na lokalitetu Gorašnica/Glavica formirana je nekropola stećaka.

Š. Bešlagić je evidentirao 10 stećaka u obliku sanduka,⁴⁵ a isto navodi i Pavao Anđelić.⁴⁶ U *Arheološkom leksikonu BiH* preuzeti su podaci od Š. Bešlagića.⁴⁷

Prilikom terenskog pregleda javile su se određene nedoumice jer se u stručnoj literaturi ova nekropola nekad spominje u okviru mjesta Dvor, a nekad u okviru mjesta Ginje. Također zbunjuje i činjenica da se dvije različite nekropole u stručnoj literaturi zovu istim imenom Gorašnica/Glavica.

Tokom 2018. god. na lokalitetu Gorašnica/Glavica stručni tim je evidentirao nekropolu sa 15 stećaka, od toga 11 stećaka je obrađeno, a 4 stećka nisu obrađena zbog nepristupačnosti. Od 11 stećaka koji su

⁴⁵ Bešlagić 1967: 36; Bešlagić 1971: 169.

⁴⁶ Anđelić 1984: 191.

⁴⁷ Miletić 1988: 18.

obrađeni 8 stećaka su u obliku sanduka, 1 ploča i 2 stećka kod kojih ne možemo odrediti oblik. Stećci su većih dimenzija, dobre su obrade, rađeni od konglomerata i pješčara, ali su veoma oštećeni. Orijentacija 8 stećaka je Z-I, jedan S-J i dva SI-JZ.⁴⁸

Sl. 13. Ginje, lokalitet Gorašnica/Glavica, sanduk, dim. 2,10 x 1,05 x 0,55 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

12. Dvor

Selo Dvor nalazi se 6 km jugoistočno od grada Visokog, iza sela Ginje. Na lokalitetu Gorašnica, na blagom uzvišenju je nekropola stećaka. U stručnoj literaturi se ne navodi nekropola stećaka u selu Dvor, ali se kod Š. Bešlagića spominje nekropola u selu Ginje, koja odgovara opisu nekropole u selu Dvor.⁴⁹

Tokom 2018. god., prilikom terenskog pregleda evidentirana je nekropola sa 5 stećaka, od toga su 2 stećaka u obliku sanduka, a kod 3 stećka zbog oštećenja se ne može odrediti oblik. Stećci su rađeni od konglomerata, slabije su obrade i oštećeni su. Orijentacija 3 stećka je S-J, a 2 SZ-JI.⁵⁰

⁴⁸ *Izveštaj II*: 35–44.

⁴⁹ Bešlagić 1967: 36.

⁵⁰ *Izveštaj II*: 45–51.

Sl. 14. Dvor, lokalitet Gorašnica, sanduk, dim. 2,05 x 1,05 x 0,40 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

13. Gorani/Podgorani

Selo Gorani/Podgorani udaljeno je 5 km od Visokog, na lijevoj strani regionalnog puta Visoko – Kiseljak. Na lokalitetu Polje (Gradina) formirana je nekropola stećaka. M. Filipović je još 1928. god. evidentirao veće groblje u Polju pored Fojnice.⁵¹ Podatke o nekropoli u Goranima P. Anđelić je preuzeo od M. Filipovića.⁵²

Stručnjaci Zavičajnog muzeja u Visokom su 1983. god. evidentirali nekropolu stećaka u Podgoranima – Polje. Kasnije su ovu nekropolu pod nazivom Gorani uveli u studiju “Kulturno-historijsko naslijeđe na području opštine Visoko” kao dio Prostornog plana opštine Visoko za period od 1986. do 2000, odnosno 2015. godine.⁵³ Utvrđeno je da se na lijevoj obali rijeke Fojnice, u dijelu imanja M. Krajišnika, nalazi nekropola sa 21 stećkom, od kojih su 2 sljemenjaka i 19 u obliku sanduka.

⁵¹ Filipović 1928: 434.

⁵² Anđelić 1984: 192.

⁵³ Grupa autora 1986: 41.

Tokom 1983. god. premještena su tri stećka (2 sljemenjaka i 1 sanduk) sa lokaliteta Podgorani – Polje na prostor ispred Zavičajnog muzeja. Spomenici su veoma loše izrade, a na dva stećka se nalaze ukrasi. Prvi u obliku sanduka je ukrašen plastičnim trostrukim krstom, a drugi je sljemenjak ukrašen plastičnim polumjesecom. Izlaskom na teren tokom 2018. god. evidentirano je 20 stećaka: 6 sanduka, 6 ploča, 1 sljemenjak sa postamentom i 7 stećaka za koje se ne može utvrditi oblik zbog njihove oštećenosti i utonulosti u zemlju. Stručni tim Zavičajnog muzeja utvrdio je veći broj stećaka u odnosu na raniji popis kada je evidentiran 21 stećak, od kojih su tri stećka prenesena ispred Muzeja. Također su dati novi podaci koji se odnose na oblike stećaka. Stećci su rađeni od konglomerata i krečnjaka. Slabije su izrade, oštećeni su i utonuli u zemlju. Stećci su bez ukrasa i natpisa. Orijentacija 18 stećaka je SZ-JI i 3 I-Z. Evidentiran je i jedan nišan (ranoosmanski), što ukazuje na kontinuitet sahranjivanja na ovom lokalitetu.⁵⁴

Sl. 15. Gorani/Podgorani, lokalitet Polje, ploča, dim. 2,35 x 1,72 x 0,25 m
(Fotodokumentacija Zavičajnog muzeja – Visoko)

⁵⁴ Izvještaj II: 52–73.

Bibliografija

Izvori

Grupa autora, "Kulturno-historijsko naslijeđe na području opštine Visoko", u: *Prostorni plan opštine Visoko za period od 1986. do 2000, odnosno 2015. godine*. Skupština opštine Visoko, Sarajevo, 1986. (neobjavljeno).

Izvještaj o realiziranom projektu "I faza – Ubikacija, evidentiranje i reko-gnosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti", JU Zavičajni muzej – Visoko, 2015/2016.

Izvještaj o realiziranom projektu "II faza – Ubikacija, evidentiranje i reko-gnosciranje stećaka na području općine Visoko sa procjenom stanja oštećenja/očuvanosti", Visoko, 2018.

Šahinović, N., "Kosa sa 'grčkim grobljem' na 5-tom km puta Visoko – Kiseljak i selo Grajani, Bedem, Kuline", Terenski izvještaj, JU Zavičajni muzej – Visoko, Visoko, 1983.

Terenska dokumentacija i fotodokumentacija, JU Zavičajni muzej – Visoko, Visoko, 2015, 2016, 2018.

Veb-izvori

"Stećci Medieval Tombstone Graveyards", UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1504>.

Literatura

Anđelić, P. (1984): "Srednji vijek – Doba stare bosanske države", u: *Visoko i okolina kroz historiju I*, Skupština Opštine Visoko, 101–311.

Bešlagić, Š. (1967): *Stećci centralne Bosne*, Zavod za zaštitu spomenika kulture BiH, Sarajevo.

Bešlagić, Š. (1971): *Stećci: Kataloško-topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Bešlagić, Š. (1982): *Stećci – kultura i umjetnost*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Bešlagić, Š. (2004): *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Sarajevo.

Bujak, E. (2018): *Stećkopedija. Kameno blago stare bosanske države*, Mladinska knjiga, Sarajevo.

- Čović, B. (ur.) (1988): *Arheološki leksikon BiH*, Tom 3, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo.
- Filipović, E. (2017): *Bosansko kraljevstvo*, Mladinska knjiga, Sarajevo.
- Filipović, M. (1928): *Visočka nahija*, u: *Naselja i porijeklo stanovništva*, Srpski etnografski zbornik, Beograd.
- Lovrenović, D. (2009): *Stećci*, Rabic, Sarajevo.
- Miletić, N. (1988): "Gorašnica, Ginje – Dvor", u: *Arheološki leksikon BiH*, Tom 3, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 18.
- Miletić, N. (1988): "Klisa, Visoko", u: *Arheološki leksikon BiH*, Tom 3, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 22.
- Perić, S. (1988): "Zagorice", u: *Arheološki leksikon BiH*, Tom 3, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 28.

Summary

Ubication (identification of locations), recording and reconnaissance of stećci – medieval tombstones in the City of Visoko with an assessment of the degree of damage/ preservation

The stećci tombstones are witnesses of a time and an invaluable cultural and historical heritage as well as a good and reliable source in the reconstruction of medieval Bosnian history. However, the deterioration of the stećci tombstones due to natural influences or destructive human actions is a worrying fact that we need to take seriously and act immediately. The stećak tombstone as a unique phenomenon in the medieval period should be preserved and safeguarded, which is a very difficult task today. The project “Identification of location, recording and reconnaissance of stećci – medieval tombstones in the municipality of Visoko with an assessment of the degree of damage/preservation” aims to obtain accurate and reliable data on the stećci tombstones, after which the necessary protection measures can be taken at necropolises where necessary. Through presentation of the project, efforts shall be made to affirm and raise awareness of the local community about the importance of the stećci tombstones, but also about the importance of cultural and historical heritage in general. The analysis of the results, after the realization of the first and second stage of the project, yielded new and interesting data, but also confirmed some earlier data on necropolises, which is altogether an important contribution to the study of bosnian sepulchral heritage. It was noted that most of the stećci tombstones have the shape of chests, and a very small number of them are decorated and they do not have inscriptions. There was also a difference in the number of stećci tombstones compared to the previous records, which ultimately means that

some necropolises now have a smaller number of the stećci tombstones, while some necropolises have a larger number of them compared to previous records. During the implementation of the first and second phase, there were noticed certain shortcomings in the project: no geodetic survey was performed on all analysed necropolises and the sites were neither marked and nor info boards were set up. The reason why these activities were not carried out is the lack of financial resources. The realization of the project continues and there are three more phases left. There was planned increased funding in the budget in the third phase of the project. The funds were provided and the implementation is planned by the end of 2020. The remaining two phases are planned to be realized by the end of 2022. The realization of the first and second phase of the project partially justified and fulfilled the set goal, and only with the full realization of the project we can say that we have made a valuable contribution to the study of Bosnia and Herzegovina in the Middle Ages.